

ZÜLKİFL

bir kişidir ve kendisi de her gün 100 defa namaz kıldığı için Zülkifl adını almıştır (Taberî, XVII, 75; İbn Kesîr, IX, 433). Diğer taraftan tefsirlerde Zülkifl, Hz. Eyyûb'un oğlu Bîşr, Yûşa' b. Nûn, Zekeriyâ, Elyesa', Hezekiel ve hatta Buda ile özdeşleştirilmiştir. Bunların yanında Zülkifl'in Allah'ın kendilerini iki isimle andığı beş peygamberden biri olduğu da ileri sürülmüştür. Buna göre İsrâil Hz. Ya'kûb'un, Me-sîh Hz. İsa'nın, Zünnûn Hz. Yûnus'un, Ahmed Hz. Muhammed'in, Zülkifl de Hz. İlyâs'ın Kur'an'daki ikinci ismidir (Fahreddin er-Râzî, XXII, 212).

Tefsir ve kısas-ı enbiyâ kitaplarında Zülkifl'in, özdeşleştirildiği isimlerden Elyesa' ve Zekeriyâ olması mümkün değildir. Zira Sâd sûresinde (38/48) Zülkifl'in yanında Elyesa', Enbiyâ sûresinde (21/85) ise Zülkifl'in ardından 89. âyetle Zekeriyâ zikredilir. Zülkifl'i İlyâs ve Yûşa' ile ilişkilendirilecek veya bunu teyit edecek hiçbir işaret de yoktur. Buda ile özdeşleştirildiği takdirde Zülkifl, "Kifli" anlamına gelir, Kifl de Buda'nın doğduğu yer olan Kapilavas-tu'dur. Âlûsî yukarıdaki rivayetlere ilâveten yahudilerin Zülkifl'i Ahd-i Atîk'te adı geçen ve İsrâiloğulları'na gönderilen Hezekiel ile aynı kişi kabul ettiklerini nakleder (*Rûhu'l-me'ânî*, X, 122). Mevdûdî çağdaş müfessirlerin, hakkında bir delil bulunmamasına rağmen Zülkifl'in Hezekiel olduğu yolundaki görüşü kabul etmeye meylettiklerini söyler ve bunu mantıklı bulur. Ona göre âyetle geçen, "O sabreden sâlihlerdendi ve ona lutfettik" ifadesi Ahd-i Atîk'teki Hezekiel kitabınca da desteklenmektedir. Hezekiel, İsrâil tarihinin en sıkıntılı dönemlerinde yaşamış, milâttan önce 597'de Bâbil Kralı Buhtunnasr döneminde esir alınmış, çeşitli eziyetlere katlanmış, esaretinin beşinci yılında peygamber olarak görevlendirilmiş ve yirmi iki yıl peygam-

berlik yapmıştır (*Tefhimü'l-Kur'an*, III, 327; Ahd-i Atîk, Hezekiel kitabı). Brockelmann, Kâ'b el-Ahbâr adına uydurulan *Hadîşü Zilkifl* adlı bir kitaptan (Bulak 1283) söz etmektedir (*GAL Suppl.*, I, 101).

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, II, 23; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XVII, 73-76; Sa'lebî, *'Arâ'isü'l-mecâlis*, s. 125-126; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXII, 210-212; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 225-226; a.mlf., *Tefsirü'l-Kur'âni'l-âzîm* (nşr. Mustafa Seyyid Muhammed v.dğr.), Cize 1421/2000, IX, 431-434; Firûzâbâdî, *Beşâ'iru zevî'l-temyîz* (nşr. Abdülalîm et-Tahâvî), Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-ilmîyye), VI, 80; Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî* (nşr. M. Hüseyin el-Arab), Beyrut 1417/1997, X, 121-122; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 102; Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an* (trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr.), İstanbul 1996, III, 326-327; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı* (trc. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk), İstanbul 2001, s. 661; Mustafa Öztürk, *Kissaların Dili*, Ankara 2010, s. 291-309.

ÖMER FARUK HARMAN

ZÜLMECÂZ

(ذو المجاز)

İslâm'dan önce hac mevsiminde
Mekke yakınlarında kurulan
ünlü panayır.

Câhiliye döneminde Arap yarımadasında kurulan başlıca panayırlardan biridir. Arafat'a 1 fersah mesafede Kebkeb yakınlarında bulunmaktaydı. Zülmecâz'ın Mekke ile Arafat arasındaki Mina'da yer aldığına dair görüşler de vardır (Yâkût, V, 55; Ce-vâd Ali, VII, 380). Panayır bu adı, İslâm'dan önce hac esnasında hacıların Arafat'tan belli bir düzene göre ayrılması izninin (icâzet) özel görevli tarafından bu mevkide verilmesi dolayısıyla almıştır (*Lisânü'l-'Arab*, "cvz" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "cvz" md.).

Yılın son panayırı olan Zülmecâz, Ukâz ve Mecenne panayırlarının ardından zilhicce

ayının ilk günü kurulur ve sekizinci güne kadar devam ederdi. Hac ibadetinin yapıldığı günlerin hemen öncesinde ve Mekke yakınlarında düzenlenmesi sebebiyle bu panayırın ayrı bir önemi vardı. Özellikle diğer panayırlara iştirak edemeyen Araplar, hac mevsimi dolayısıyla Arabistan'ın çeşitli bölgelerinden Kâbe'yi tavaf için Mekke'ye gelen hacı kabileleriyle birlikte bu panayıra katılır ve alışveriş yapma fırsatı bulurlardı. Hacı adayları önce zilkadenin başında kurulup yirmi gün devam eden Ukâz panayırına, oradan zilkadenin son on gününü kurulan Mecenne'ye katılır, ardından bu panayıra iştirak ederlerdi. Zilhiccenin sekizinci günü (terviye günü) panayırın sona ermesi ve Arafat'a çıkış izni verilmesiyle de buradan ayrılırlardı (Ezrakî, I, 129-130). Arafat'ta ve Müzdelife'de su bulunmadığından Zülmecâz'da su ikmali yapılır, bir rivayete göre insanların Zülmecâz'da suya kanmasından dolayı bu güne terviye (su-ya kandırma) günü denilirdi. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre Câhiliye devrinde hac mevsiminde Ukâz, Mecenne ve Zülmecâz gibi panayırlardan alışveriş yapan Araplar, İslâm'ın zuhuruyla bundan geri durmuş, fakat "Hac mevsiminde ticaret yaparak rabbinizden gelecek bir lutfu aramanızda sizin için bir günah yoktur" mealindeki âyetin (el-Bakara 2/198) nâzil olmasıyla yeniden eski âdetlerine dönmüşlerdir (Taberî, II, 295).

Zülmecâz panayırında Ukâz panayırında olduğu gibi edebî ve kültürel faaliyetler de gerçekleştirilirdi. Bu fuar da kabileler arası övünmelerle (müfâhare) antlaşmalara, haram aylarda kurulmasına ve fuara katılanların ihramlı olmasına rağmen (İbn Habîb, *el-Münemmak*, s. 228-229) zaman zaman kıyas ve kabileler arası savaş gibi kanlı olaylara da sahne olmaktaydı. Muallaka şairi Hâris b. Hillize, şiirlerinde Zülmecâz panayırında kendi kabilesi Bekir b. Vâil ile Benî Tağlib arasında ahid ve kefalete dayalı bir antlaşma imzalandığını belirtir (*a.g.e.*, XI, 44-46; *Lisânü'l-'Arab*, "cvz" md.). İbn İshak'tan aktarılan bir rivayete göre, Bedir Gazvesi'nin ardından ölen Velîd b. Mugire'nin vasiyeti üzerine oğlu Hişâm b. Velîd, Devs kabilesine mensup Ebû Üzeyhir'i Zülmecâz panayırında yakalayarak katletmiştir. Çünkü Ebû Üzeyhir kızını Velîd b. Mugire ile evlendirip, mehirini aldığı halde onu Velîd'in yanına göndermemişti (İbn Hişâm, I, 413-414; İbn Habîb, *el-Münemmak*, s. 200-202). Medineli şair Kays b. Hatîm dedesi Adî'nin Abdülkayslı kâtilini Zülmecâz panayırında iken öldür-

Zülmecâz
panayırının
kurulduğu yer

müştür (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, III, 3-7). Ekonomik öneminin yanı sıra edebî ve kültürel yönden de ehemmiyet arzeden Zülmecâz, özellikle şairleriyle ünlü Hüzeyl kabilesinin topraklarında kurulduğundan İslâm öncesi Arap şiirlerinde buradan söz edilmektedir.

Zülmecâz panayırı gerek Mekke yakınlarında kurulması, gerekse kurulduğu bölgenin sakinleriyle Hüzeyl kabilesi arasındaki yakın akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin getirdiği emniyet dolayısıyla Mekke tâcirleri için Ukâz'dan sonra ikinci önemli panayır sayılmaktaydı. Zira "ilâf" adı verilen ticaret antlaşmalarıyla ticarete belli bir yer edinen Kureyşli tâcirler, burada diğer bölgelerden temin ettikleri ticarî ürünlerini satabildikleri gibi Arap kabilelerinin beraberlerinde getirdikleri çeşitli ürünleri Suriye ve Irak'a götürerek bölge halkının ihtiyacı olan ticarî emtia karşılığında satma fırsatı bulmaktaydı. Dûmetülcendel, Muşakkar, Suhâr, Debâ, Aden ve San'a gibi belli bir kabilenin veya siyasî hâkimiyetin nüfuzu altında bulunan Arap panayırlarına katılanların ticaret vergisi (uşûr) ödediğini bildiren kaynaklarda Zülmecâz panayırının, topraklarında kurulduğu Benî Hüzeyl'e herhangi bir vergi ödendiğinden bahsedilmemektedir.

Bu panayırın ilk devir İslâm tarihindeki önemi, Hz. Peygamber'in Kureyş dışındaki Arap kabilelerine İslâm'ı tebliğ etme fırsatı bulmasıydı. Nübüvvetin dördüncü yılında İslâm'ı açıkça tebliğ etmeye başladıkdan sonra diğer Arap kabilelerine de ulaşabilmek için her yıl Mekke yakınlarında kurulan Ukâz, Mecenne ve Zülmecâz panayırlarına gitmekteydi. Zülmecâz panayırında insanlara Müslümanlığı anlatırken Ebû Leheb kendisini takip ederek onu yalanlar, hatta vücudu kanayınca kadar üzerine taş atardı (İbn İshak, s. 215; İbn Sa'd, VI, 42). Resûlullah, Zülmecâz'da da her kabilenin yanına ayrı ayrı giderek İslâm'a davet faaliyetini sürdürmesine rağmen bundan olumlu bir sonuç alamadı. İbn Sa'd, hicretten önce Evs kabilesinin önemli bir kolu olan Abdüleşheloğulları'ndan on beş kişilik bir grubun Ebû'l-Hayser Enes b. Râfî başkanlığında Medine'den Mekke'ye gelip Hz. Peygamber'le Zülmecâz panayırında görüşüğünü ve Hz. Peygamber'in onları İslâm'a davet ettiğini belirtmektedir (eṭ-Ṭabakât, I, 216-217; III, 438).

Genel olarak İslâm döneminde Arabistan panayırlarının iktisadî, siyasî ve içtimai sebeplerle Câhiliye devrindeki canlı-

lıklarını kaybetme sürecinden Zülmecâz da etkilendi. Özellikle Emevîler dönemindeki iç karışıklıklar yüzünden Hicaz bölgesinde yaşanan güven sorunlarının Zülmecâz'a katılanların önemli miktarda azalmasına yol açtığı anlaşılmaktadır. Belâzûrî'nin rivayetine göre 66 (685-86) yılında Kâ'b b. Rebîa kabilesinden bir grup, Kilâb b. Kurre b. Hübeyre el-Kuşeyrî ile birlikte Zülmecâz'a saldırmış, ancak bölgede etkili olan Hâricî lideri Necde b. Âmir onları bertaraf etmiş, Zülmecâz yakınlarında konaklayan Benî Cerm'in Benî Kuşeyr tarafından yağmalanan mallarını da kendilerine iade etmiştir (Ensâb, VII, 175, 186). Hâricîler'in de etkisiyle bölgede artan güvenlik sorunları daha sonraki dönemlerde de sürmüş ve panayırın tamamen kapanmasına yol açmıştır. Ezrakî'nin rivayetine göre 129 (747) yılında Hâricî lideri Ebû Hamza eş-Şârî'nin Mekke'yi işgalinin ardından önce Ukâz, ardından Mecenne ve Zülmecâz panayıruları tarihe karışmıştır (Aḥbârü Mekke, I, 131).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshak, *es-Sîre*, s. 215; İbn Hişâm, *es-Sîre*², I, 413-414; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakât*, I, 216-217; III, 438; VI, 42; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 182-183, 267; a.mlf., *el-Münemmak*, s. 200-202, 228-229; Ezrakî, *Aḥbârü Mekke* (Wüstenfeld), I, 129-131; Belâzûrî, *Ensâb* (Zekkâr), VII, 175, 186; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1992, I, 603; II, 295; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eḡnî* (nşr. Abdülemîr Âli Mühennâ – Semîr Câbir), Beyrut 1407/1986, III, 3-7; XI, 44-46; Ebû Ali el-Merzûkî, *el-Ezmine ve'l-emkine*, Kahire, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-İslâmî), II, 165-166; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 55; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VII, 380; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 24; II, 869, 946-947; Ahmet Turan Yüksel, *İslâm'ın İlk Döneminde Ticarî Hayat*, İstanbul 1999, s. 21; Hakkı İsmâil İbrâhim, *Esvâku'l-'Arabi't-ticarîyye fi şibhi'l-Cezîreti'l-'Arabiyye*, Amman 1423/2002, s. 99-100; Yaşar Çelikkol, *İslâm Öncesi Mekke*, Ankara 2003, s. 63-64.

ELNURE AZİZOVA

ZÜL'UŞEYRE GAZVESİ

(bk. UŞEYRE GAZVESİ).

ZÜMER SÜRESİ

(سورة الزمر)

Kur'an-ı Kerim'in
otuz dokuzuncu sûresi.

Mekke döneminin ortalarında nâzil olmuştur. Bazı âlimler 23 ve 53-59. âyetlerin Medine'de indiğini söylemişse de (Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, XV, 151; Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, XXIII, 307) bu görüş tercih edilmemiştir (M. Tâhir İbn Âşûr, XXIV, 5). Adını 71 ve 73. âyetlerinde

geçen, "âhirette kâfir ve müminlerin oluşturduğu topluluklar" anlamındaki "zümer" kelimesinden almıştır. Sûre, 20. âyetinde yer alan "guref" (cennetteki köşkler) kelimesine işaretlerle Guref sûresi diye de anılmıştır (a.g.e.ler). Yetmiş beş âyet olup fâsilası "ب، د، ر، ل، م، ن" harfleridir.

Zümer sûresinde Kur'an'ın vahiy ürünü olduğu çeşitli âyetlerde vurgulanmakta, şirk inancı reddedilip tevhid inancı telkin edilmekte, uyarı ve müjdeleme üslûbuyla âhiret âlemi hatırlatılmakta, cennet ve cehennem hayatı tasvir edilmektedir. Bu arada tabiatın yaratılışı ve işleyişiyle insanın psikolojik özelliklerine değinilmekte ve onun dinî gerçeklere ulaşmasına zemin hazırlanmaktadır. Sûrede bu konular sistematik biçimde değil -diğer birçok sûrede olduğu gibi- dünya hayatına paralel olarak karışık bir şekilde yer almaktadır. Zira insan hayatı tek çizgi üzerinde seyretmeyip bazan dünyanın imarına, bazan ebedî hayatın mutluluğu için çalışmaya, kimi zaman korkuya, kimi zaman da sevgiye ağırlık verilmesini gerektirir. Birbirine zıt gibi görünen bu duygu ve düşünceler insan psikolojisinde iç içedir.

Zümer sûresinin muhtevasını üç bölüm halinde incelemek mümkündür. Allah tarafından indirilen Kur'an'ın dinî gerçekleri içeren bir kitap olduğunun beyan edilmesiyle başlayan birinci bölümde Resûlullah'ın şahsında bütün insanlara sadece Allah'a tapmaları emredilir; kendilerini Allah'a yaklaştıran O'nun nezdinde şefaatçi olmaları için Allah'tan başka varlıklara tapınların yalancı ve nankör durumuna düşükleri belirtilir (krş. el-Mü'minûn 23/84-

Zümer sûresinin ilk âyetleri

